

Esti a *napos oldalon*:
Kosztolányi–Karácsony kétkezes

jelige:
Spielhózní

Bevezetés

„A: Mióta veri Kornél a sorsüldözött özvegyeket?

B: Kornél nem veri, és soha nem is verte a sorsüldözött özvegyeket.”

(Tátrai Szilárd, *Bevezetés a pragmatikába*)¹

Esti Kornélból nyelvészeti példa lett. Mi sem bizonyíthatná jobban egy figurának adott irodalom- és nyelvtudományi diskurzus terében magától értetődő voltát, mint az, hogy – miként Kis Jánossal – éppen általa illusztrálják valamely nyelvi jelenség (itt a preszuppozíció) működését. Tény, hogy Kosztolányi Dezső műve 1933-as megjelenése óta korántsem tartozott mindvégig a magyar irodalom „magkánonához”, sőt hasonlóan ahhoz, ahogy az *Esti*-daraboknak az életmű egészében elfoglalt helye sem volt egyértelmű, többször is átrendeződött. A jelen perspektívából megszilárdultnak látszó pozícióhoz hangsúlyeltolódásokon (pl. Kosztolányi lírikus- vagy prózaíró voltának előtérbe állítása), időszakonkénti mellőzésen át vezetett az út. A *Diadalmenet* elnevezés, mely a 2011-ben megjelent kritikai kiadás² egyik beszédes fejezetcíme, leginkább az utóbbi két-három évtized egyre sűrűsödő recepciós mozgásaira illik. Az említett kiadás amellet, hogy értékes válogatást nyújt a teljes diskurzus reprezentatív fordulóiból, maga is a szakma emblematikus gesztusa. A másik „póluson”, a laikus közönség kegyének jeleként, például a pápai Esti Kornél Kávéház vagy a szintén róla elkeresztelt zenekar helyezhető el.

Egy ilyen módon preszuppozíciónak, általános műveltségnek tekintett szöveggel talán szokatlan lehet Karácsony Benőnek a *Napos oldal* című regényét összevetni, mely leginkább kuriózumként könyvelhető el, és csupán szerény regionális kanonizációs mozzanatok, kultuszt tudhat magáénak. Recepciótörténetében a művet témájául választó szakdolgozat is dokumentálandó eseménynek számít. Az összeállító alaposságán kívül legalábbis erre látszik utalni az írói oldalon a szekunder szövegek jegyzéke³. A teljes életműre vonatkozó összesen mintegy félszáz tétel kapcsán két dolog tűnik fel: először a befogadástörténet ezekből kiolvasható egyenetlensége. Míg a szerző életében recepciója viszonylag élénknek nevezhető, később akár évtizedig tartó hiátusok tapasztalhatóak, és a teljes hallgatás megszűntével is csak

¹ Bp., Tinta, 2011, 107.

² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél*, szerk. TÓTH-CZIFRA Júlia, VERES András, Pozsony, Kalligram, 2011 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

³ KARÁCSONY Benő írói oldala / Róla írták:

http://karacsonybeno.adatbank.transindex.ro/index.php?rola_irtak=1&k=8 Szakértő: BALÁZS Imre József (Letöltés ideje: 2013. április 14.)

szórványosan jelennek meg kritikák, semmi sem utal tehát egy olyan revízióra, mely (például a rendszerváltás után) számos irodalmi mű esetében megtörtént. Másodsorban az figyelhető meg, hogy a recenzensek döntő többsége erdélyi illetékességű.

A két irodalmi szöveg párhuzamos vizsgálata tehát, melyre a dolgozat néhány pontban vállalkozik, mindenképpen érdekes eredménnyel járhat. Az összehasonlítás gondolata a szakirodalomban felvetés szintjén maradt: „Felméri [a *Napos oldal* főszereplője] és Esti Kornél azonos társaságba sorolása ugyan új felvetés, de talán van létjogosultsága” – áll Tót H. Zsolt Karácsony-monográfiájában, aki a pikareszk-jelleget és az „egzaltált intellektusú” címszereplő feltűnését említi a két mű rokonításának lehetőségeként.⁴ A tét a *Napos oldal*ról nézve világos: a Karácsony-regény aktívabb befogadását valószínűleg elősegítené az Esti Kornél-rokonságnak „irodalmi köztudatba” emelése. Érdekesebb a fordított irányú kérdésfelvetés, hisz Kosztolányi művéről, mint fentebb látható, nagyon élénk kritikai diskurzus alakult ki. Ha azonban nem lesz is radikálisan új a megvilágítás, mindenképpen sajátos fényt kap az *Esti*, hiszen a recepció szöveghorizontjába beemelt valamennyi új kontextus árnyalja bizonyos fokig az értelmezést. A vizsgálódás kiderítheti, hogy mennyiben (ha egyáltalán) paradox ez a vállalkozás, ahogy azt az elemzés címe sugallhatná; hogy meddig tartható a kapcsolódási pontok, az egymást erősítő egyezések sora, illetve – ahogy az a recepciótörténetük eltérő irányultságából feltehető – mely sajátosságok jelölnek ki már eltérő utakat, poétikát, így pedig más-más típusú megközelítés igényét a két szöveg esetében.

A tanulmány egyrészt e befogadástörténetek egy-egy érdekesebb mozzanatát villantja fel, így kísérelve meg magyarázni a művek magyar irodalomkritikai diskurzusbeli igen eltérő aktivitási szintjét, másrészt a két kulcsfigurát mint a jelzett paradoxon hordozóit „forgatja meg”, titkuk nyitját kutatva.

Ketten vagyunk, én és a „mi”

A hivatalos megbélyegzés az 1945 utáni időszakban Karácsonyhoz hasonlóan Kosztolányi Dezsőt is „érinthesetlenné” tette, ezúttal a szónak legrosszabb értelmében. Épp az *Esti*-szöveg lényegi jellemzőinek feltárása szempontjából tanulságos megfigyelni, melyek voltak az elmarasztalás szempontjai – például Király István 1984-es, tehát már távlattal bíró

⁴ TÓT H. Zsolt, *Széttagozott ösvény: Karácsony Benő élete és műve*, Bp., Balassi, 1994, 138.

visszatekintésében: az *Esti Kornél* írójától sugallt világkép hozzájárulás a korábbi „»bűntelen bűnösséghez«, életszégnyhez, nem-cselekvéshez”, a „semmibe vetett, céltalan élet átétizálásával és átesztétizálásával a helytállásihiány, elmaradt tettek, a világban ható embertelennel való hallgatólagos kompromisszumkötés” igazolása.⁵ Ilyennek tűnt az ideológiák szemszögéből az emberekre „bizonyos lemondással tekintő” Esti, aki „nem született arra, hogy megmentse az emberiséget”, és „rég levette kezét az úgynevezett társadalomról”.⁶ Egyáltalán, a becsületes városba tett kirándulása során világosan kifejezi elhatárolódását a kollektívumoktól, amikor „közöttetek” és „közöttük”-ről, az „itteniek”-ről és „ti, otthon”-ről beszél⁷, vállalva, hogy nem létezik egy „mi” vagy „nálunk”.

A Karácsony-recepciónak is sikerült mára az ideologikus kánon azon vonulatát meghaladnia, melyet például Gaál Gábor képviselt: „az író feladatát és legjobb tradícióit tagadja meg s a legjobb humanizmus ellen vét, amikor olyan életvitelt romantizál, amely mellett a világ beleszikkadhat gondjaiba és ránciba, csak valaki egyetlen... kerüljön a »napos oldalra«”.⁸ Karácsony esetében azonban szűkösek a művét újragondoló gesztusok. A *Spenótban* például a következő olvasható a szerzőről: „Meleg humanizmusát, a fennálló állapotokat illető találó kritikáját azonban... lefegyverzi, hogy az adott viszonyokat megváltoztató társadalmi méretű, különösen pedig forradalmi megoldásokban nem hisz.”⁹ Érdekes, hogy a főszereplő itt – minden más forrás írásmódjától eltérően – Felméry-ként szerepel, talán épp „megengedhetetlen” társadalmi-politikai nézeteinek kivételéseként.

Az ő helyzete olyan szempontból sajátos, hogy értékelésére az utódállamok magyarságának körében tapasztalható „védekező kollektivitás reflexei” is rányomták bélyegüket, mint arra Cs. Gyimesi Éva hívja fel a figyelmet¹⁰. A nemzeti frusztráció szükségképpen kompenzatív normaállító mechanizmust működtet, mely az összességi prioritását hangsúlyozza az individuálissal szemben, így pedig a személyes integritást egy szimbolikus értéként tételezett gyűjtőfogalomnak rendeli alá. Hogy tehát a „transzszilván helytálláskultuszt” sem működteti műveiben, így a *Napos oldalban* sem, az újabb szempontot kínál annak megértéséhez, miért

⁵ KIRÁLY István, *Kosztolányi: Vita és vallomás: tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 364.

⁶ KOSZTOLÁNYI, i., m., 132–133.

⁷ *Uo.*, 92.

⁸ GAÁL Gábor, *A „Napos oldal”*, *Korunk*, 1936/5, 458–461, 460.

⁹ *A magyar irodalom története*, szerk. SZABOLCSI Miklós, VI, Bp., Akadémiai, 1966, 954.

¹⁰ CS. GYÍMESI Éva, *Korán jött polgár: Karácsony Benő prózája* = Cs. Gy. É., *Colloquium Transsylvanicum: Értelmiségi önreflexiók*, Marosvásárhely, Mentor, 1998, 167–190, 170 skk.

marginalizálódott Karácsony és a regény, hogyan hantolták el a hivatalos kánon képviselőjében az „irodalomtemető”¹¹ sírásói és őrei.

Hiszen a *Napos oldal* valóban nem kapcsolódik egyetlen mi-tudat diskurzusához sem. Hőse és elbeszélője, Felméri Kázmér – a szó összes konnotációjával együtt – leginkább „egyénként” jellemezhető, így elítélendő jelenség „mindenféle” kollektív eszme és eszmény szemszögéből, ami nem meglepő, ha számba vesszük ezekről szóló megállapításait: „– Te tag vagy? – kérdeztem egészen fölöslegesen, mert hiszen a vak is látta, hogy Péter csak tag lehet, a szónak mindenféle értelmében. Tag volt, de ezzel szemben nyolcféle tagságot is viselt, ami lényegesen emelte tag mivoltának súlyát. A részecske-tudat a polgár nagyságának fontos eleme, mint a tiszta gallér és biztosítási kötvény.”¹² Vagy: „Ismerős volt ez az összesség, más oldalról is hallottam róla, ott is agyba-főbe dicsérték, és agyba-főbe verték az egyént. Amikor később gondolkozni kezdtem rajta, egy hordó sózott hering jutott eszembe...”¹³

A fenti két idézetben egy olyan „szubverzív komikum”, humor vagy ironia mutatkozik meg, mely definitív sajátosságként mind az egyes szituációk, mind pedig a nyelvi anyag szintjén megnyilvánul, és a regény egészen végigvonul. Erről a későbbiekben lesz még szó, hiszen pontos „diagnosztizálása” igencsak nehéz: a terminológia a mindenkor értelmező gyakorlatától vagy intenciójától függ, illetve a definiálhatatlanság tulajdonképpen magának a fogalomnak (?) inherens jellemzője. Tény azonban, hogy ez a jellegzetesség Karácsony regényét az akkori történelmi-társadalmi konjunktúra több olvasata által kikezdhetővé tette, mivel megalkotottságának vizsgálata helyett valamilyen ideológiai elvárással fordultak feléje.

Adott volt egyrészt a markáns nevetés-ellenesség, mivel a nevetés a humor (a l’art pour l’art-elv lehetséges megnyilvánulása) részeként a passzivitáshoz tartozik.¹⁴ Adott másrészt a kevésbé explicit, de a kritikai köztudatban bizonyos fókig ott élő nevetés-ellenesség, mivel a nevetés nem egyeztethető össze a kisebbségi sors vállalásában rejlő tragikummal.¹⁵ És adott harmadikként Karácsony meglátása egy interjúban: „Nincs szerepem. Egy ökölvívó-mérkőzésen

¹¹ Uo., 173.

¹² KARÁCSONY Benő, *Napos oldal*, Kolozsvár, Dacia, 1974, II., 8.

¹³ Uo., 136.

¹⁴ BALOGH Andrea, *Az ironia Karácsony Benő regényeiben* [egyetemi doktori disszertáció], Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 2011, 127.

¹⁵ vö. „Rettenetes, hogy a mártírsors osztályosai csak úgy prózában beszélnek, mint akarki fia. (...) Állítólag – remegve írom le a szót! – néha nevetni és tréfálkozni is merészelnék, jó képet vágnak a rossz játékhoz...” – MAKKAJ Sándor, *Hősiesség = Nem lehet: a kisebbségi sors vitája*, vál. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, h. n., Héttorony, 1989 (Limes-könyvek), 23–27, 24.

naiv dolog volna azt várni, hogy a közönség ne a csapások súlyában és szépségében gyönyörködjék, hanem a soraiban helyet foglaló tenoristára legyen kíváncsi (...). Az ember időnkint elveszíti az aktualitását, hogy másoknak engedje át a helyét.”¹⁶ Ám talán elérkezett az idő a revízióra, hiszen az irodalmi diskurzusról kialakított „aktuális” elképzelések mindenképp jobban megengedik annak hangversenyként, mint pankrációként való konceptualizálását.

Az *Esti Kornéllal* szemben felmerült kifogások egy csoportja hasonlóan a ciklus néhány darabjának „nyakatekert, avult” humorát, az „ötletek ürességét” illetve.¹⁷ Úgy tűnik, amolyan „guilty pleasure”-ként élték meg a tetszést, a szórakoz(tat)ást, mely elválaszthatatlan ezektől a szövegektől, és mely első látásra legalábbis kevésbé esztétista igényekről árulkodik (az újraolvasás tapasztalatairól a későbbiekben lesz még szó). Hiszen nem lehet elvitatni, hogy egy náthás betege elől gyermekeire hivatkozva a szoba túlsó végébe hátráló orvos, egy, az éjjeli kapussal dévaj élményekről folytatott ógörög nyelvű beszélgetés vagy egy detektívregényből elsikkasztott millió font sterling elsődleges síkon legalábbis igen kedélyes dolog, és frappáns ötletként a szöveg könnyű olvashatóságát biztosítja. Talán innen eredeztethető tehát a szakmai köztudatnak az a negatív viszonyulása, mely az értelmezői háttér, a preszuppozíciók átalakulásával egyidőben váltott szükségképpen előjelet.

Érdeemesnek és gyümölcsözőnek tűnik így a modernség és posztmodern közti korszakváltás horizontjából tekinteni a szövegekre, ennek tapasztalatát, tanulságait kísérelve meg hasznosítani az újraolvasás során.

Óriások vállán

Amikor Kosztolányit és Karácsonyt Barth, Eco vagy Jauss „olvassák”, azt „fordított időparadoxonnak” lehetne nevezni. Hiszen kétségtelen: a posztmodern fontos elméletíróit segítségül hívni egy előd némileg önkényes felkutatását és megkonstruálását jelenti, nem pedig, a teória szokásos értelmezésében¹⁸, (erőszakos) megszabadulást az útkészítőktől, előképektől.

¹⁶ Idézi TÓT H., i. m., 14.

¹⁷ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, Bp., Magyar Helikon, 1973, 153. Az ilyen hang még a kortárs kritika fő vonalában is jelen van, vö. „A Negyedik fejezet, a becsületes városba tett kirándulás története vagy a »világ legelőkelőbb szállodájáról« szóló Tizenegyedik fejezet nem sokkal több mulatságos ötletek egymásutánjánál. Szellemesek és könnyen olvashatók...”. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Esti Kornél: Olvasás és újraolvasás* = SZ.-M. M., *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 318–355, 336.

¹⁸ Lásd például René BARJAVEL könyvének szereplőjét, *Az óvatlan utazót* (Kozmosz Könyvek, 1971), aki, visszatérve a múltba, felmenőinek meggyilkolásával kísérletezik.

Felfoghatóak-e tehát mai perspektívából az *Esti Kornél* és a *Napos oldal* bizonyos jellemzői a posztmodern beszédmód megelőlegezéseként? A kérdés eldöntéséhez annak felidézése szükséges, hogy miben ragadják meg a fenti irodalomtudósok a paradigmaváltást.

„Jó sokáig tartotta magát az a vélemény, hogy a tetszés rossz jel. Ha egy regény¹⁹ tetszik, akkor azért tetszik, mert nem mond semmi újat, és azt adja a közönségnek, amit az elvár” – írja Umberto Eco *A rózsza nevéhez szóló Széljegyzeteiben*.²⁰ A klasszikus modernség és kísérleti műfajok korszaka után ugyanakkor bejelenti a „kiengesztelődést”, a „visszaút a befogadhatóság és kellemesség új formái felé”, összhangban John Barth meglátásaival²¹. Ő a modernista irodalom megkülönböztető sajátosságai közt említi igen magas művészi mércéjét, ebből következően pedig a szövegek közismerten nehéz megközelíthetőségét, mely egy exkluzív, Thomas Mann által az öskeresztény közösséghez hasonlított értelmezői csoportot szegregál. Barth „fontos[nak tartja] azonban megjegyezni, hogy ez a nehézség egyáltalán nem szükségszerű velejárója az őket jellemző magas mesterségbeli követelményeknek.” A hármashangzatba még Hans Robert Jauss hangja illik, aki a paradigmaváltást „egy aszketikus modernizmus ezoterikus kísérletétől való elfordulásban”, illetve a „bőven adagolt satíra és szubverzív komikum exoterikus igenlésében” ragadja meg, majd az „elvesztett jogaiba visszahelyezett humor és öröme” dialektikáját állítja szembe a „nyelv- és értelmekrízissről, világ- és tapasztalatvesztésről szóló beszéddel”.²²

A modern és posztmodern közötti korszakváltás jellemzőit vizsgáló teoretikus munkák idézése arra kíván tehát itt rávilágítani, hogy talán éppen e határátlépés előkészítése váltott ki negatív kritikát az *Esti Kornél* és a *Napos oldal* esetében. Nem lehet szem elől téveszteni, hogy amit a dolgozat csak tapogatózva közelít meg, annak kapcsán az irodalomkritika, például Kulcsár

¹⁹ Az *Esti Kornél* műfajának meghatározása nem képezi a dolgozat tárgyát. A kérdésre számos válasz született, az atelier-regényen (BABITS, i. m., 152.) és a *regény utáni* erkölcsrajzon (HIMA Gabriella, *Kosztolányi és az egzisztenciális regény*, Bp., Akadémiai, 1992, 165.) át „példázat és románcos történet vallomásszerű ötvözetéig” (SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az Esti Kornél jelentésrétegei = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Anonymus, 1998 (Újraolvasó), 158–177, 172.). A *Napos oldalon* hasonlóan hasztalan a „műfaj szabályos bélműködését” (KARÁCSONY, i. m., II., 105) tapogatni. Vö. még a következő megállapítással: „Éppen Karácsony Benő mondta egyszer Szántó György zilált regényéről, (...) hogy olyan, mint egy »csőrepedés« ... Nos, az ő regényeiben nincs is »cső« – sem repedt, sem ép –: az egész mű semmilyen rendbe, »csőrendszerbe« nem illeszthető parttalan áradásnak hat.” (SÖNI Pál, *Írói arcélek*, Bukarest, Kriterion, 1981, 79–101, 82–83.)

²⁰ Bp., Európa, 2004, 583–617, 608. skk.

²¹ John BARTH, *Az újrafeltöltődés irodalma*, Nagyvilág, 1982/4, 569–578.

²² Hans Robert JAUSS, *Az irodalmi posztmodernség* = H. R. J., *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Bp., Osiris, 1997, 211–235, 217 és 226.

Szabó Ernő pontosan fogalmazott, amikor Kosztolányinak, kiemelten pedig az *Estinek* a magyar próza másodmodern átalakulásában játszott szerepét mutatta be.²³ A fenti elméleti számvetések azt kísérelték meg magyarázni, hogy többek között mi jelenthette a két mű esetében az értetlen vagy lekicsinylő fogadtatás hátterét, illetve hogy e háttér átrajzolódásával miért rendeződött át a szakma viszonyulása is. Hiszen a laikus olvasók tetszése adott volt.

Ez talán azzal is magyarázható, hogy a szövegek a produkcióesztétika helyett a recepcióra áttevődött érdeklődés jegyében születtek, melyet Jauss szintén a paradigmaváltás egyik tényezőjeként említ.²⁴ Legalábbis erre látszanak utalni a következő önreflexív részletek is – például Karácsonynál: „Ezekben a langyos időszakokban közel voltunk egymáshoz,... az éjszaka sötétjében, mielőtt a függöny legördült volna az avatatlan olvasóközönség előtt, terveket dolgoztunk ki...”²⁵; „(– Hé, világosító – szólalsz meg, tisztelt olvasó –, a holdat elfelejtette. Jobb kézről, oda a parti füzes mellé kérünk egy adag holdvilágot!... Nyugalom, tisztelt olvasó! A hold már ott van, csak azt a kis felhőrongyot kell leszedni róla).”²⁶

Az *Esti* esetében ugyancsak számos az olyan szöveghely, mely a várható befogadói reakciókra kérdez rá, vagy reflektál azokra: „– Szóval, nem unalmas? – kérdezte. – Eléggé érdekes? Eléggé képtelen, valószínűtlen és hihetetlen?... Jó. Akkor megírom.”²⁷ Egy másik példa: „Ismeritek a szállodák költészetét? – fordult felénk Esti Kornél.”²⁸; „– Tetszik? – vallatta Esti. Igazán tetszik? – Tudtál figyelni? – Érdekelt?”²⁹. Tulajdonképpen már az is sokatmondó, hogy a narráció a legtöbb fejezetben közvetlenül, fizikai valójában is jelen lévő *hallgatóságot* feltételez. Esti kérdésekre válaszol („Igen, Szücs Zsuzsikára”), története gyakran egy közös beszélgetésből sarjadnak ki: „Költőkről és írókról beszélgettünk, régi barátainkról... . Időnként egy nevet dobtunk a levegőbe. ... hallgattunk akkor is, percekig, mikor valaki Gallus nevét idézte. – Szegény – mondotta Esti Kornél.”³⁰

²³ L. például: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Törvény és szabály között: Az elbeszélés mint nyelvi-poétikai magatartás a harmincas évek regényeiben = Szintézis nélküli évek: Nyelv, elbeszélés és világkép a harmincas évek epikájában*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, K. SZ. E., Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1993, 36–81, főleg 65–67.

²⁴ JAUSS, i. m., 217.

²⁵ KARÁCSONY, i. m., II., 141.

²⁶ Uo., I., 159.

²⁷ KOSZTOLÁNYI, i. m., 140.

²⁸ Uo., 202.

²⁹ Uo., 290., 294.

³⁰ Uo., 281.

Így akár az is megeshetne – *horribile dictu*, a véletlen szeszélyéből –, hogy nem ő, a „könyv egyetlen hőse” ragadná és tartaná magánál a szót. A befogadó tehát végérvényesen az irodalmi diskurzus aktív tényezőjévé vált, akivel immár számolni kell, mutatja radikális módon Esti Kornél gyakorlata, mely felülírja a kezdetben tételezett egyén–kollektívum, én–ti hermetikus elhatárolódást.

Fontos azonban a különbségtétel a Kosztolányi és Karácsony eljárása között, hiszen itt valójában mégsem ugyanarról van szó. Felméri Kázmér „kiszólásai” sokkal inkább tekinthetők pusztá retorikai fogásnak, „költői kérdésnek” (akár a mindentudó elbeszélők olvasóra „kacsintásának” analógiájára), mint olyan ambivalenciának, üres helynek, melyhez a befogadó saját fantáziája vagy belátása szerint maga társít jelentést. Ezzel szemben Esti Kornél történetei, éppen azért, mert paradox logikájúak, ellentmondanak a pragmatikának vagy a józan észnek (az életmentő ellen gyilkossági kísérletet követni el, pénzt lopni *be* mások kabátzsebébe), így kiszolgáltatják magukat az olvasói értelemadásnak, aki viszont a maga részéről érzi a jelentéstulajdonítás sürgetését, felelősségét.

„Íráskor az író mindig az olvasóra gondol”, mondja ki szemérmetlenül Eco³¹, egy századokig (sz)épített mítoszt rombolva szét. „Harcolunk az elefántcsonttorony körül” – írja Babits³², s talán épp azt nem veszi észre, hogy Kosztolányi és Esti Kornél ki(/le)léptek már onnan. A ciklus vagy a Karácsony-regény nyugodtan élvezhető egy akadémiai testület magyarázatai nélkül is. Az „olvasói álmokat benépesíthetik” – el egészen a „Napos Oldal Társaság” megalapításáig,³³ „[a]z sem állítható viszont, hogy az ilyen könyv... homlokán viseli a szívét, vagy legalábbis a szíve egészét.”³⁴ Hiszen a szövegeket többféleképpen lehet olvasni, aszerint, hogy a címzett mennyire ismeri fel, és fogadja el játékszabályaikat. A *Tizenegyedik fejezet*, (melyben a világ legelőkelőbb szállodájáról van szó), ennek allegóriájaként is érthető.

Esti Kornél a hotel egyik legnevezetesebb és legpikánsabb kuriózumának azt tartja, hogy alkalmazottaiban „nemzetközi hírességek ragyogó történelmi arcképcsarnokát” látja újraéledni: „Nappali szobapincérem Chopinhez hasonlított, éjjeli szobapincérem viszont magához Shakespeare-hez (...). [Á]mulatom akkor érte el tetőfokát, mikor a bérszolgák népes csoportjában

³¹ ECO, *i. m.*, 717.

³² BABITS, *i. m.*, 157.

³³ TÓT H., 4. jegyzetben, *i. m.*, 93.

³⁴ BARTH, *i. m.*, 576.

egymás után pillantottam meg Ecknert, a hős óceánjárót, aztán Rodint, aztán Bismarckot, aztán Murillot.”³⁵ Ha azonban Esti nem ismerné e zenészeket, írókat, képzőművészeket és történelmi személyiségeket, ha nem lenne egyszóval művelt és gyakorlott, meglepő felfedezései a szálloda csodáit illetően nem terjedhetnének túl a remekbekészült fölvonó és csinos kutyauszoda előnyeire. Így azonban az a tény, hogy „[i]tt mindenki hasonlított valakihez és minden hasonlított valamihez”, egy „szakállas, félénk úr” például „a néhai, gyászos véget ért orosz cárra sokkal jobban emlékeztetett, mint tulajdon arcképei”, mély metafizikai elmélkedésre készíthetik valóság és művészet vagy az individuális lét határaitól. Az *Esti* olvasója pedig pontosan ugyanígy járhat el magával Estivel és a szöveggel, aszerint, hogy felismeri-e rétegzettségének *mélységeit*. Érdekes tehát megfigyelni, hogyan léphet egymással párbeszédbe a két műben/ azok körül kialakult felszín–mélység metaforapár.

Nagyképű bűvár, világtalan gályarab

Az *Esti Kornél* énekének gondolati magja és meghatározó képe, a bűváré, olvasható az ominózus Babits-bírálatra adott válaszként, bár úgy tűnik, már korábban is készen állt. Ugyanaz az ellentét tűnik fel ugyanis Kosztolányi egy, még a ciklus megjelenése előtt írt cikkében:

Sohase feledd, költő (...), [s]ekély vizek, csillogó felületek gyöngyhalásza vagy (...). Ne vágyakozzál az igazi tengerre. Ott is csak a felszín a szép (...). Nem is érdemes... leszállnod, s eldicsekedned, hogy lenn jártál és fölhoztál – bizonyítékul – egy marék sarat (...). Nem vetted-e észre, hogy a bűvár a vaskos öltözkében milyen kevésbé emberi, s roppant sisakjával, tág üveg szemével, széles pofájával milyen nagyképű?³⁶

Felméri Kázmér ellenben pont „A tenger növény- és állatvilágá”-val hozakodik elő a magát hivatali teendőiben és monoton rítusaiban kiélő Sram könyvelőnek:

A tárgyak rabszolgája volt, az élet világtalan gályarabja, aki egyenletes mozdulatokkal csapkodta hivatali lapátjával a mélységes vizek felületét (...).
– Nézze – mutattam neki a halak, kagylók, moszatok és tengeri uborkák életét –, nézze, Sram úr, ez van ott lenn a mélyben, a lapát alatt.
– Micsoda lapát? – hördült fel Sram úr ijedten. – Maga, Felméri, elmeegógyintézetben vagy éjjeli menedékhelyen fog elhalálozni.³⁷

³⁵ KOSZTOLÁNYI, i. m., 209 és 208.

³⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ember és világ* = K. D., *Sötét bújócska*, összegyűjtötte, a szöveget gondozta RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1974, 12–15, 12–13.

³⁷ KARÁCSONY, i. m., I., 57.

Úgy tűnhet tehát, itt pont ellentétes szóhasználatról van szó. Ám valójában inkább olyasmi történik, mint az elefántcsonttorony-metaphora esetében. Ez ugyanis felfogható egyrészt az irodalmi művek már említett magas mércéjeként, kvázi a könnyű érthetőségről való lemondásaként. De mint poliszém szónak létezik egy csak árnyalatokban eltérő, de mégis elkülönítendő értelme, melyre Kosztolányi egy másik publicisztikai írása, az *Önmagamról* is rávilágít: „Az elefántcsont-torony még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda.”³⁸ A kép tehát az ideológiáktól elzárkózó l’art pour l’art felfogás és esztétizmus emblémája. Hasonlóan a mélység is többjelentésű szóként működik. Így lehet ugyanaz a terminus egyrészt a túlbuzgóság, szorgalmi feladatok, sötétség, másrészt pedig éppen a rendkívüli, kiszámíthatatlan és spontán dolgok jelölője. Fontos azonban észrevenni, hogy míg első esetben az írásmódra, a másodikban az életvitelre vonatkozik. Bizonyos szempontból a ciklus *Első fejezetének* szembeállítását látszik tehát újratermelni, melyben a narrátor és Esti mint csak írni, illetve csak élni tudó alakok tűnnek fel. A teljes műben azonban ez az elválasztás tarthatatlannak bizonyul, hiszen személyiségük és lehetőségeik folyton egymásba játszanak. Így a *Momentumok és monumentumok* című *neoaktivista-szimultanista-expresszionista-avantgárdista*, bizonyára igen mélyértelmű folyóiratot a szemétkosarába utaló, a *szintheticus-esoterikus* regények szerzőit „zöld tacsókóknak” tituláló Esti valóban úgy él, ahogy Felméri Kázmér tanácsolja Sram úrnak. Legalábbis általában, amikor mint picaro kedvére csavarog külföldön, repülőgépeken alszik, az éjszakában kávéházzal kávéházra jár, és kívülállásának abszolút fokmérőjeként rendőrileg sincsen bejelentve. Máskor viszont úgy tűnik fel, mint az élettel kevés és csak formális kapcsolatot fenntartó, érzéseit mintegy formalinban őrizgető mesterember, aki olyannyira konvencionális és rugalmatlan, hogy vendéget is csak vasárnap tizenkettő és egy közt fogad, ha munkaterve engedi. Közben pedig például kedvesének tudat-előttés gyűlöletéről értelmének teljes kikapcsolásával („Homlokomat többször egymás után belevertem a márványkávéba”³⁹) valószínűleg igen mélyreszántó költeményt ír. Esti alakja tehát mind alkotói gyakorlatát, mind pedig életmódját illetően ellenáll bármiféle antonimapár, metafora mentén való következetes vagy heurisztikus végiggondolásnak, jellemzésnek.

³⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Önmagamról*, Nyug, 1933/1, 4–9. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00549/17181.htm> (Letöltés ideje: 2013. április 18.)

³⁹ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 216.

Bár a bűvár a *Napos oldal* világában elsődlegesen pozitív konnotációkat hordoz, a regény idiolektusában is megvan a nagyképűek szinonimája: a fapofa.

A fapofák szerint az élet szörnyű nagy dolog, tisztelni kell (...). Vannak ígék, amiket lesütött fejjel illik fogadni, és szent kötelességek, amiket csak iszonyú fapofával lehet teljesíteni. A fapofa úgy hozzátartozik a nagy ceremóniához, mint kutyához a bolha (...). Sokszor neveztek ki léha pimasznak, mert kibontottam ígéik és fogalmaik üres hasát, mint kíváncsi kölykök a pléhkatonájukat. A felbontott hasak kongottak a tartalmatlanságtól.⁴⁰

Ez e jellemzés már analóg a buzgósággal, „fontoskodó-komoly faggyal”, az érték és tartalom üres ígéretével, *jövőbeli* céltételezésekkel. Megfigyelhető ugyanakkor egyezése Kosztolányi homo moralis-definíciójával: „A homo moralis önmagát és másokat áltatva mindig tökéletes boldogságot ígér, de ezt mindig csak egy távolabbi időpontban”⁴¹, amire Felméri válasza: „Nem kell nagy zsákokat cipelni, és belegörcsülni a boldogság előkészítésébe. Nem kell megenni a kásafalat, és elrontott bendővel érkezni a röpködő sült kacsák közé...”⁴². Ő tehát inkább homo aestheticusként viselkedik, elkerülve az olyan utakat, melyekre néha szobrász ismerősei is lépnek: „kijelentette, hogy amíg egymilliárd paraszt és kuli négykézlábra görnyedve kapálja a krumplit, rizst, kukoricát, ananászt, addig ő sercint minden Pantheonra és Louvre-ra...”⁴³ „A homo moralis még sohase mondta, hogy pihenjünk meg egy kicsit, éljünk és vegyünk lélekzetet.”⁴⁴ Karácsony egyik erkölcs-gyanús szereplője pedig így vélekedik az irodalomról és művészetről: „Nem ösztönöz cselekvésre, sőt *megállásra* és zavaros tétlenségre vezet, mint a rosszul irányított utcai forgalom”.⁴⁵ Éppen ebben az elidőzésben ragadható meg például Kosztolányi könyvének olvashatósága. Hiszen az összetett Estihez hasonlóan a nevét viselő szövegtest elsőre akár áttetszőnek vélhető jelrendszere is ellenáll a könnyű értelmezésnek az újraolvasás során, ennyiben pedig „a homo aestheticus vallásának hirdetője valójában moralista igénnyel lép föl” befogadójával szemben⁴⁶, ugyanúgy, ahogy a *Napos oldal* is számos „olvasó elleni cselszövést”⁴⁷ működtet.

⁴⁰ KARÁCSONY, i. m., I., 45.

⁴¹ KOSZTOLÁNYI, *Önmagamról*, i. m.

⁴² KARÁCSONY, i. m., II., 206.

⁴³ Uo., 122.

⁴⁴ KOSZTOLÁNYI, *Önmagamról*, i. m.

⁴⁵ KARÁCSONY, i. m., II., 164. Kiemelés a dolgozat szerzőjétől.

⁴⁶ SZEGEDY-MASZÁK, *Az Esti Kornél jelentésrétegei*, i. m., 177.

⁴⁷ J. M. Defays nyomán l. BALOGH, 14. jegyzetben, i. m., 31.

Egy pillanatra érdemes a szövegek tanácsát megfogadni, és megpihenve elidőzni, rákérdezni, valóban rokon értelmű megfelelője-e a bűvárnak a fapofa. Közelebbről vizsgálva ugyanis a szinonimitást, eltérés is regisztrálható. A bűvárruha ugyanis jelmezként, maszkként funkcionál, tartozékai a „vaskos öltözék”, „roppant sisak”, „tág üvegszem”. Rétegzett lévén, mögötte viszont ott a költő, aki a (tisztességes, sőt szükséges, amolyan Arany János-i) „hazugság” helyett folyamodik a rejtőzködésnek ehhez a természet- vagy költészetellenes eszközhöz. Felméri fapofái ezzel szemben merevek, a változás potenciálja nélküliek, hiszen „konganak a tartalmatlanságtól”. Ebben a definícióban több a cinizmus, elutasítás, nem engedi meg a metaforikus, mélyebbre tekintő értelmezést. Mindezek után viszont még következik egy csavar, hiszen Fapofa tulajdonnévként, a Felméri-kvártett egyik jobb sorsra érdemes, de alapvetően szimpátiával tekintett tagjaként is létezik. Azaz utóvégre arca és egyénisége van.

Faragott nyelv, írott élet

Az elemzés második fontos fókuszpontja, a két kulcsfigura párhuzamos vizsgálata, emblematis napszakukat figyelembe véve meglehetősen paradox vállalkozásnak tűnik. Arra ugyanakkor az *Esti Kornél* kapcsán nagy valószínűséggel minden olvasó felfigyel, amiről már a fentebbiekben is esett szó, s amire a szakirodalomnak szava is van: „a mű jelrendszerében a jellem nem számít érvényes egységnek.”⁴⁸ A címszereplőnek nincsenek egy logikus egészbe rendezhető tulajdonságai, viszonyaiban (például a névtelen elbeszélőhöz) szembeszökő ellentmondások tapasztalhatóak, személyiségéből hiányzik a kohéziós erő. Ettől válik valamennyire testetlenné, sőt absztrakttá. Jellemzéséhez tehát a következőkben olyan eszközöket is igénybe lehet(/kell) venni, mint amilyeneket például a nyelvészek egy fonéma kapcsán használnak: tulajdonságainak konkrét „leszögezése” helyett viszonyaiban ragadni meg, önazonosságát például a mástól való különbözésében. Itt Felméri Kázmér jelenti ezt a másikat.

A felszín–mélység metaforikájához visszacsatolva jelentésszerűnek tűnik az a tény, hogy Felméri Kázmér szobrász. A felületek művésze – egy jó felület megmunkálásához viszont alapos anatómiai ismeretek szükségesek. Ahogy Esti a világirodalomból idéz, amikor bensejének kifejezését keresi – Horatiusból, Homéroszból, Calderónból –, történeteit nyelvvel kapcsolatos elmélkedésekkel indítja vagy a helyzetek humorát nyelvi szinten csattantja ki (l. pénzzavar, mire

⁴⁸ SZEGEDY-MASZÁK, *Az Esti Kornél jelentésrétegei*, i. m., 172.

fáj a fog?), addig Felméri ilyenkor plasztikusabb területhez nyúl: „Ha a hazugságait kőbe lehetett volna faragni, az Egyesült Államok szabadságszobra kis tanagra szobrocška lett volna mellette”⁴⁹; „Ha rám sütött a nap, énekeltem, mint a Memnon-szobrok Egyiptomban”⁵⁰. Nyelvi humorának kivételes képszerűsége is magyarázható ezzel. Rendszerint váratlanul, lassan kibomló, de annál hatásosabb, Sóni Pál szerint „in statu nascendi” láttatott fordulatok érvényesülnek diskurzusában, melyek nem a helyzethez, hanem elsődlegesen a nyelvi „mikroklimához” kötöttek⁵¹.

Feltevődik a kérdés, hogyan éri el az elvárásoknak ezt a szüntelen megakasztását a *Napos oldal* szövege. Úgy tűnik, a legfontosabb eljárása a Kövecses Zoltán tipológiájában⁵² nem konvencionális költői metaforának nevezett szóképek alkalmazása. Ez valójában a hétköznapi nyelvhasználatához tartozó fogalmi metaforán alapul, viszont néhány módszer révén szokatlan hatást eredményez. Karácsony prózájára a kiterjesztés jellemző leginkább, melynek „során egy adott konvencionális fogalmi metafora konvencionális nyelvi kifejezései helyett új nyelvi kifejezéseket alkalmazunk, melyekkel a forrástartomány egy új fogalmi elemét írjuk le”.⁵³ Felméri tehát valójában kiterjeszt, amikor így emlékezik a regény nyitányában: „Akkor kissé még üde voltam, akárcsak a frissen szedett spenót, zölden, hetykén és *klorofillal telve* léptem ki a Fedőcserép és Alagcsőművek kapuján.”⁵⁴ A *zöldfülű, éretlen* ugyanis a mindennapi szóhasználatban is bevett megnevezés, az EMBER NÖVÉNY fogalmi metafora szokványos kifejeződéseként. Hogy azonban a forrástartományhoz a klorofill is hozzátartozik, az már egyértelműen nóvumként ható, bár tapasztalatilag igazolt megközelítés. Hasonló történik a következő esetekben is: „Mert a mikroszkopikus csirában együtt van már teljes utazókészletünk, amellyel körülutazzuk az életet; anyajegyek, korai kopaszság, apánk rossz fejtartása, gyémántszíve (a gyémánt a legkeményebb drágakő)”⁵⁵. Itt egyrészt az ÉLET UTAZÁS megfelelő kevéssé tipikus aspektusa fordul elő, a csomagok megléte (ez mellelleg Kövecses illusztrációja is a költői metafora működéséhez), másrészt pedig természetesen a drágakőhöz társított elsődleges szimbólumérték szorul háttérbe egy ritkábban szerepeltetett tulajdonság javára. Végül

⁴⁹ KARÁCSONY, i. m., I., 25.

⁵⁰ *Uo.*, 215.

⁵¹ SÓNI PÁL, 19. jegyzetben, i. m., 84.

⁵² L. KÖVECSES Zoltán, *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*, Bp., Typotex, 2005.

⁵³ *Uo.*, 61. A másik három eljárás: kidolgozás, kritikus kérdezés, komponálás.

⁵⁴ KARÁCSONY, i. m., I., 19. Kiemelés a dolgozat szezőjétől.

⁵⁵ *Uo.*, II., 135.

egy utolsó példa, mely vulgárisnak is nevezhető, de mindenképpen önmagáért beszél – bár a sor persze hosszan folytatható lenne: „Megjegyeztem, hogy vannak gondolatok, amelyek úgy terjednek, mint némely növénynek a magvai. Állatok hurcolják szét az ürülékükkel”.⁵⁶

A fenti szöveghelyek arra világítanak rá, mennyire mélyen átjárja Felméri gondolkodás-, így pedig láttatásmódját a foglalkozásával összefüggő képiség, hogy billenti ki vagy gyúrja át minduntalan ezzel a váratlansággal a rögzült sémákat. Ám művész-státusa személyiségének mégis valamelyik felszínibb rétegében helyezkedik el, öndefiníciójának járulékos, koronként elhagyható eleme: „Itt vagyok én. Felméri Kázmér, huszonöt éves, nőtlen, rokkant favágó”⁵⁷, foglalja össze magát a regénynek viszonylag az elején. A szobrászkodáshoz egyrészt az édesapjától örökölt malomban igen lassan folyó *élet* unalma, másrészt pedig a megélhetés gondjai vezetik: „Pénzt csak éjszaka láttam, álmomban. Mert álmomban hirtelen nagy szobrász lettem, nagy kiállítási csarnokot béreltem, és a vevők úgy állottak sorban, mint háború alatt a margarinos bolt előtt.”⁵⁸ Közös tehát, hogy itt a művészet egy sor egyik eleme, mely meghaladható, és a személyiségről leválasztható, vagy legalábbis elkülöníthető azon belül, tehát *accidentia*: a nőkkal kapcsolatban például, akik gyakran szintén a szobrász-mivoltát használják ürügyként a megközelítésére, világosan fogalmaz: „azt akartam mondani, hogy ideje már a szobrászt levenni műsorról és az éhes kuvasznak is juttatni egy koncot.”⁵⁹ Végül arra is hajlandó, hogy aprópénzre váltsa vagy hamisítsa a művészetet, magát „kőfaragóvá” degradálva (*Ikarusz fölemelkedik, és leesik. Aztán újra fölemelkedik, és újra leesik*). A másik póluson viszont az a pont helyezkedik el, amikor „igazi szobrász” szeretne lenni. Ám ennek is sajátos értelme van: egy kis részesedés Isten tartamából, főleg pedig annak a szónak kimondása vagy megmintázása, „mely megnyitja menekülésem szezám-kapuját a megsemmisítő tömegből”, hiszen „[a] semmiség olykor maga a megsemmisülés.”⁶⁰ A művészet (máskor pedig fia, Kiskázmér) így a végesség meghaladásának eszköze, az *élet* lehetőségek szerinti meghosszabbítása.

Elvitathatatlan ugyanakkor, hogy Esti a helyzetekben, melyekben gyakran csak úgy találja magát, elsősorban íróként van jelen. Azon kívül, hogy számtalanszor tűnik fel épp alkotás előtt, közben, után, és egész nap csak a töltőtollát viseli, lényegesebb, hogy folytonosan reflektál

⁵⁶ Uo., 49.

⁵⁷ Uo., I., 106.

⁵⁸ Uo., 228.

⁵⁹ Uo., 265.

⁶⁰ Uo., II., 89.

is erre a minőségére, még csak készülve a „mesterségre”, vagy már kialakult szokásokkal és ezekhez igazított idő- és térbeosztással (munkaterv, dolgozószoba), kapcsolatrendszerrel (kiadó). Néha tételesen ki is jelenti, hogy írni akar, ezért „van szüksége” az összevisszaságra és marópádra, ami az élet. Utóbbit tehát egyértelműen alárendeli az előbbinek, érzékenységét, élményeit „mint hajtóerőt öntudatosan bekapcsolja művészetébe”⁶¹. Személyes emlékeinek megőrzése is hideg terv szerint történik, kizárólag a kiemelés, előhívás, feldolgozás érdekében. Ez utóbbi céljáról viszont már nem ejt szót, a lánc itt megszakad. Úgy tűnik, a végponton az írás áll, nem tételezhető annál nagyobb autoritás, ez már nem lépcsőfok, hanem maga a tető, az *essentia*.

Bár a két vékony szál egyike, mely az emberiséghez köti, éppen a félelem a meghalás utolsó kötelességétől, Esti még ennek kicselezésére sem használja az írást. A maradandóság legfeljebb melléktermék lehet, maga az élet pedig feltétel, az írás és anyaga, a nyelv abszolút elsődlegességet élvez. És itt mutatható ki a legradikálisabb különbsége Felmérihez képest, a művészetükhöz való viszonyuk alapvető eltérése. Kázmér ugyanis saját bevallása szerint elsősorban élni szeret, „örömben” és „egyszerűségben”, s számára a szobrászat csupán ennek egyik feltétele, melyhez időről időre visszatér. Esti: *la vie pour l'art*. Felméri: *l'art pour la vie*.

...melyben utaznak

A két kiemelt figura autonómiája, elhatárolódása állandó utazásaikban is tetten érhető, melyek szüntelen határátlépésekkel, közösségek váltogatásával járnak. A létet, az idő múlását ugyanis mindketten az ÉLET UTAZÁS fogalmi metafora alapján konceptualizálják. Esti ennek megvalósítására fizikai síkon is számos lépést, tengeri- és szárazföldi mérföldet tesz meg, az olvasó repülön, vonaton látja, vagy megérkezéséről értesül. A *Tizennyolcadik fejezet*ben aztán egy villamosút után a járműről leszállva tűnik el szem elől. Felmérit szintén a halál (ő nem sajátjára emlékszik) készletreflexióra az életről, melyről nincsen kevésbé megrázó vagy értelemtelibb képe: „Nagy pöfögve kanyargunk leszegzett síneinken, és úgy teszünk, mintha magunk szabnók meg vonatunk irányát.”⁶² Mégis talál (felfrissítő) állomásokat, ezek közül a művészi sikereket vagy a háborút kisebbeknek, a szerelmet viszont az igazi, nagynak mondja. Végül pedig „nagyvilágbeli”, pesti és párizsi *down-and-out* csavargások után a pályaudvaron búcsúzik, ahonnan – denotatív és metaforikus síkon egyaránt – hazafele utazását kezdi meg. Egy

⁶¹ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 149.

⁶² KARÁCSONY, i. m., II., 99.

olyan utazást, mely szerint minden ember menetrendjében benne van, csak azt nem lehet tudni, hogy célt ér-e, vagy lekési a csatlakozást.

A megszokott, felszínes „megérkezés = halál” azonosság azonban esetében egyértelműen felülíródik. Például a regényt záró néhány szó által, melyek a metaforizáció új lehetőségét kínálják: „És bennünk fuvolázott, hápogott és vidáman krúgatott a megtérő madarak életkedve”.⁶³ Ennek a típusú utazásnak a végpontján paradox módon nem a vég, hanem pontosan a tavasz mint archetipikus kezdet, az élet áll. A madarak vándorlása mentén elképzelt életút pedig megakasztja, kimozdítja annak szigorú linearitását, és teleológia helyett valamiféle ciklikusságot sugall. Ezt erősíti a tény, hogy Kázmér és fia, Kiskázmér együtt kelnek útra. Más kérdés viszont, hogy mennyiben örzi meg problémamentes egyértelműségét a zárlat, illetve mennyiben bizonyul csupán fals, elérhetetlen illúziónak ez a megoldás. Azaz egyáltalán nem biztos, adott-e egyáltalán, és főként a hiteles „visszacsinálás”, újrakezdés lehetősége, a „csatlakozás” az elmúltakhoz. Felméri esetében nem is szükséges a *Napos oldal* folytatására, a *Megnyugvás ösvényein* című regényre gondolni, annak kimenetele felől olvasni, elég számbavenni, hogy a szereplő egy kudarcos házasság után egy immár idegen országhoz tartozó „haza” indul, ahol romba dőlt apai öröksége várja.

Esti számára a természet nem férhető olyan módon hozzá, mint Felméri számára, aki az emberi létet általában annak mentén vagy annak ellenében lát(tat)ja. Esti saját vándormadár-voltát örök mobilitásának jelzésére használja, és vallomását, mely szerint az „esztelen, zabolátlan és élő természet az atyjafia”⁶⁴, nem lehet ironikus mellézköngék nélkül tudomásul venni. Ám az ő életutazása is olvasható olyanként, melyben a végpont nem lezár, hanem új lehetőségeket nyit meg, ahogy azt Bengi László teszi. Esti mosolya a villamosút végén valóban saját halálával való szembesülését jelzi, a heideggeri „előrefutást”, ám épp ebből a gesztusból vezethető le újraértékelő magatartása is, így „a novella egy olyan dinamikus folyamatként fogható fel, melyben a – metaforikusan megélt – halál/vég egy új (autentikus) élet kezdetévé, kezdetté válik.”⁶⁵

⁶³ Uo., 230.

⁶⁴ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 133.

⁶⁵ BENGI László, *In memoriam Cornelii Esti: Az Esti Kornél Tizennyolcadik fejezetéről = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Anonymus, 1998 (Újraolvasó), 198–215, 211.

Összegzésként fontos ismét a két figura helyzetének különbségeire reflektálni. Tény tehát, hogy regényeik alcíme egyként lehetne: *melyben utaznak*. Úgy tűnik, mindketten képesek, némileg paradox módon, az idő lineáris múlását visszafordítani, körbezárni egy irreverzibilis folyamatot. Mégsem egyenértékűek gesztusaik, hiszen Esti tényleg találkozik saját halálával, és ennek nyomán értékeli újra, Felméri viszont egyszerűen egy következő életszakaszt nyit. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem is ugyanabban a léptékben gondolkodnak, nem egyezők igényeik például a következetes és tudatos reflexióra, számvetésre vagy életeseményeik metaforizációjára vonatkozóan. Bár kétségtelen, hogy mindketten folytonosan bölcselkednek.

Az abszolút szesz biztonságának parabázisáról

Mind Felméri⁶⁶, mind Esti igen gyakran szentenciákban beszél, és a két könyvben a cselekmény sokszor csupán „ürügyként” hat ezen axiómák kifejtésére, a szöveget narrativitás helyett inkább diszkurzivitás, esszészzerűség jellemzi. A füveskönyvbe illő summázatok valószínűleg összefüggésbe hozhatóak a retrospektív nézőponttal, mely a *Napos oldalban* („Most, hogy itt ülök újra a malom előtt, és emlékezéseim távcsövén át mászkálok elmúlt dolgok avarjában...”⁶⁷) és az Esti-darabokban is érvényesül, és távlatot biztosít az értelmezés számára. Úgy tűnhet, megfelelőek a szereplők „véleményének” kipuhatolására, ám az az ironia, mellyel mindketten viszonyulnak nemcsak környezetükhöz, hanem önmagukhoz is, az „igazmondások” hitelét is kétesre teszi. Önmagába visszatérő szerkezet jön létre: a relativitást kijelentő frázisok is relatívnak bizonyulnak, ahogy az ironia, természetéből kifolyólag, a megértés narratívája ellen dolgozik, és így önnön konstrukcióját is bomlasztja.⁶⁸ Ennyiben tehát a „veszély” szóval is jelölhető⁶⁹ (erről a pontról lesz még érthetőbb az első fejezetben érintett, a művek szubverzív erejét illető kifogások csoportja).

⁶⁶ NAGY Koppány Zsolt hívja fel a figyelmet a szereplő nevének beszélő voltára, mely a mélyre hatoló vizsgálódás érzetét erősíti. *Karácsony Benő művei a kritikák tükrében*, Új Forrás, 2003/3 <http://karacsonybeno.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=8&p=114> (Letöltés ideje: 2013. április 9.).

⁶⁷ KARÁCSONY, i. m., II., 140.

⁶⁸ Paul DE MAN, *Az ironia fogalma* = P. M., *Esztétikai ideológia*, ford. KATONA Gábor, Bp., Osiris, 2000, 175–203, 180.

⁶⁹ „[H]a a helyzet valóban úgy áll, hogy az ironia problémája magáról a megértés lehetőségéről, az olvasás lehetőségéről, a szövegek olvashatóságáról, egy adott jelentést vagy jelentések egy összetett körét vagy jelentések behatárolt többértelműségét illető döntés lehetőségéről szól, akkor beláthatjuk, hogy az ironia valóban fölöttébb veszélyes dolog. Az ironia hordozna magában valami fenyegetőt, amivel szemben az irodalom érthetőségének ügyét képviselő interpretátorok szeretnék magukat bebiztosítani.” *Uo.*

Felméri Kázmér a legkülönbözőbb tárgyakon példázza a támpontnélküliséget, így Veronka, a cseléd lány málnacukrán, mely egyre kevésbé édes és piros („ó, bánatos relativitás”). „Nem vagyunk megbízhatók, nincs az életünkben semmi abszolút. S talán vigasztalásunkra szolgálhat az, hogy az abszolút szesz is csak kilencvenhat fokos...”⁷⁰ Az emberi nem az ő interpretációjában általában véve „családom és egyéb állatfajták” benyomását kelti, például az annyiszor felülírt platóni gondolat parafrázálásával: „Az ember kétlábú, felejtő állat”, „Az ember tréfás kis bogár”. Elsősorban a társadalmi rend hivatalos képviselőihez, de az olvasói elvárásokhoz (l. a szerelemhez elengedhetetlen holdfény követelését) is felforgató módon viszonyul. Igazi eirónná⁷¹ azonban az teszi, hogy tudatában van, és reflektál is saját pozíciójának viszonylagosságára: „Szerettem így két kézzel dobálni bölcsességem tojásait... . De nem voltam ügyes csepűrágó, a tojások, puff!, néha kiestek a kezemből, és ahogy szétfolytak, kiderült, hogy záptojásokkal dobálóztam”.⁷² Egyes meglepő, naivnak vagy visszásnak tűnő, például megváltói hiposztázisban tetszelgő megnyilvánulásait („Megesett rajtuk a szívem”) később maga minősíti (le) mint „emberiségboldogító feltarajlásokat”⁷³. Így kerül el a didaktikusságot. Így jut el annak felismeréséhez is, hogy a „szent” dolgok csupán konvencionalizáltságuk folytán tűnnek fel akként. Ha viszont ugyanaz a normarendszer két különböző szóval is illelhető, akkor maga a nyelv sem látszik olyannak, mint ami kivonhatná magát a viszonylagosság alól, jelölőértéke önkényes: „A szavak külső burka itt van még, de a lényegét kiette belőle az idő”.⁷⁴ Valami ilyesmit hivatott kifejezni a Felméri-kvártett nyitányának szövege is, az a jelmondat, bölcsességük összegzője tehát, mely a konvenciók értelmében éppen semmit sem jelent: „Kislány, kislány, / Kislány, kislány, / Cipőmáz, berkenye, / Hopszásszá, hehehe.”⁷⁵

A rend diskurzusának⁷⁶ hűledező alazóniájával szembeni többlettudás pont annak megértésében áll, hogy egyik pozíció sem abszolút, nem az a nyárspolgár könyvelő Sram úr, de a vele összetűzésbe kerülő Felméri képviselte szabályrendszer sem. Egy munkahely elvesztését

⁷⁰ KARÁCSONY, *i. m.*, 138.

⁷¹ A ’tettetés’, ’színlelés’ jelentésű szó eredetileg az i. e. V. századi görög komédia egyik állandó szereplőjének beszéd- és viselkedésmódját jelölte, aki a másik állandó figura, a kérkedő, pöffeszkedő és hiú alazón ellenében általában ravaszsággal, gyakran tudatlanságot mímelve győzedelmeskedett (*Világirodalmi Lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, V, Bp., Akadémiai, 1977, 375.).

⁷² KARÁCSONY, *i. m.*, I., 193.

⁷³ *Uo.*, 234.

⁷⁴ *Uo.*, 47.

⁷⁵ *Uo.*, 24.

⁷⁶ BALOGH Andrea terminusjavaslata, 48. jegyzetben, *i. m.*, főleg 99. skk.

tudomásul venni a lehajtott fő vagy a füttyörészés egyaránt legitim módozat lehet. Ugyanúgy, ahogy léteznek olyan helyzetek, mint például egy olaszok ellen vívott csata a Piavénál, ahol a „sarkpont”, a világmindenséget működtető sinus-tétel – úgy is, mint nyelvi konstrukció – teljesen inadekvát, irreleváns.

Ugyanerre hívja fel a figyelmet Szitár Katalin⁷⁷ Esti Kornél kapcsán, akit barátaival, a hátrafele közlekedő Sárkánnyal, Kanickyval vagy „derechef” szót fordítani próbáló Vándory V. Valérral a novellák modellált világának egyik szférájába helyez, szemben a konvenciókhoz ragaszkodó gondolkodással. Annak belátása, hogy akár a megfordulva járás is normává válhatna, vagy a francia szó virágnevet, káromkodást jelenthetne, szabad közlekedést, az így elkülönülő világok közötti átjárást biztosít számukra. Esti előtt végső instanciaként a szó tűnik fel, mely több, mint a moralitás, több, mint a tett, „erkölcsi felháborodásra” is csak akkor ragadtatja magát, amikor a fordító Gallus több milliónyi nyelvi ingóságot lop el egy könyvből, és általában, az embereket eleven nyelvtanokként és szótárakként forgatja, a szép török lánynak pedig háromezredharmadik csókja közben is az *anyanyelve* érdekli.⁷⁸ Azáltal azonban, hogy ennek a gondolkodás révén a világ egészét szervező jelenségnek a relativitásával is szembe kell néznie, tényleg annak a kötetlenségnek és lebegésnek válik részesévé, mely Kierkegaard szerint a tartalmat adó valóság hiánya folytán az ironikus sajátja.⁷⁹ Vesd össze még Felméri életérzésével: *Lógunk az űrben, mint levágott borjak a kampón*⁸⁰.

Ezen a ponton is szükséges az árnyalás. Hiszen a *Napos oldal* főhősének szólamában elgondolkodtató ellentmondások regisztrálhatóak. Azt a tényt például, hogy az életet hol alapvető értéként, hol viszont komolyan semmiképp sem veendő esetlegességgént kezeli, valószínűleg azzal lehet magyarázni, hogy iróniája helyenként pusztán súlytalan játékban merül ki, a nyelvi bravúrok (nem kárhoztatható) örömeért. Ilyenként tehát nincs úgy kiszolgáltatva a nyelvnek, mint Esti Kornél. Felméri a nyelvvel is „leszámol”, de úgy, hogy közben tartja magabiztos, kívülálló beszélői pozícióját („Én voltam úr...”), akár tartalmát vesztett, akár nem a teremtő szó. Szemben Estivel, aki viszont vállalja ezt a relativitást, nem hárítja következményeit,

⁷⁷ SZITÁR Katalin, *Költő-alakmás: a szó hőse: Kosztolányi: Esti Kornél*, Literatura, 1996/2, 167–188.

⁷⁸ Érdekes, hogy a francia – tehát egy idegen – nyelv Felméri képzeletében is egy uszályos ruháját gombolató, a birtokba vétel ígéretével kecsegtető *marquise* – „szóval valami nő”...

⁷⁹ Søren KIERKEGAARD, *Az irónia fogalmáról* = S. K., *Egy még élő ember írásaiból. Az irónia fogalmáról*, ford. SOÓS Anita, MISZOGLÁD Gábor, Pécs, Jelenkor, 2004, 264. Idézi BALOGH, i. m., 17.

⁸⁰ KARÁCSONY, i. m., II., 43.

hanem átérezve „elszenvedi” a nyelvet és mindazon következetlenségeket, melyeket ennek természete, úgy tűnik, inherens módon implikál.

Napéjegyenlőség?

A különbségeknél járva megkerülhetetlen a rákérdezés a cím(ek)ben jelzett paradoxonra. Esti tényleg „minden napszakban” otthon van-e, mint azt Tandori Dezső egyik írásának címe jelzi⁸¹, vagy önkényes a két, egymást konvencionálisan és tapasztalatilag is kizáró minőség egymásba játsása?

A válasz pedig, annak a relativitáselvnek az értelmében, hogy az „[e]llentétek... mindig természetes kölcsönhatásban vannak,... egymás nevét veszik föl, keringenek, átalakulnak”⁸², lehet igen is meg nem is, amolyan *jein*. Ez pedig pont annak következménye, hogy a két terminus jelentése sem rögzített, miként Esti angolnaként, „megfoghatatlanként” definiálja magát. Nevét lehet azzal magyarázni, hogy gyakran tűnik fel ebben a napszakban, míg Kázmér valóban szívesen mutatkozik szó szerint a napsütésben. De nyilvánvaló, hogy a választott tartam mindkettőjük számára többet jelent efféle esetlegességeknél: valójában a számukra autentikus létállapot kifejeződését. Esti ilyenkor szerzi a lényét definiáló tapasztalatokat – például a halál előszobájába való betekintést, melytől a saját kötelességére való felkészülést reméli –, vagy ekkor beszél azokról, írja meg őket. Felméri ilyenkor éli az életet zavartalanul és öncélúan, vagy inkább csak élvezi az abban való részesedés lehetőségét: „A lét ajándékok sorozata.” Közös a magány, a kivonulás a hétköznapiságból, a konvenciók közül, olyan koordinátarendszerbe, mely a nevükön is nevezett nyárspolgárok számára tabu, mert vagy robotolásra, vagy pedig alvásra használják, ilyen értelemben (a reflexió számára inaktív) „anti-idő”⁸³. Ezek a pragmatikus korlátok a napos oldalon és az éjben egyaránt ledőlnek. Itt és ekkor nyílik lehetőség a többlettudás tudatosítására, hogy „[a] valóságok nagyon csuszamlós dolgok, és korántsem olyan fontosak. Az agyunk játékos kedvében néha igazabb valóságokat nyújt, mint amit a szemlencsénk észrevesz...”⁸⁴. Közös tehát az álmodozás és képzelődés, mely igenis a valóság

⁸¹ TANDORI Dezső, *Kornél Minden Napszakra* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél. Esti Kornél kalandjai*, az előszót írta T. D., Bp., Partvonal, 2007, 1. kötet, 7–13.

⁸² KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 265.

⁸³ SZITÁR, i. m., 171.

⁸⁴ KARÁCSONY, i. m., I., 227.

része, „az életünkhöz tartozik”⁸⁵, kiteljesítve azt. Bár Felméri és Esti számára mégsem teljesen egyformán: hiszen míg előbbi képzeletét gyakran a nyomasztóvá váló valósággal szemben játssza ki, feltételezve tehát a kettőnek ellentétpárként való végiggondolhatóságát, addig Esti álmait a valósággal egyező státusúnak tekinti, integrálja egyiket a másikba, így pedig szintézist teremt.

Hasonlóan túláltalánosítás volna a rokonítást némileg problematizáló egyéb eltéréseket figyelmen kívül hagyni. Már felszínesebb olvasás során is világossá válnak ugyanis egyes hangoltságbeli különbségek – nem adekvát például a két szereplő temperamentumának összemosása. Esti nevét kézenfekvő lelkialkatának kivetülésével magyarázni⁸⁶, azzal, hogy „baljós”, „irracionalis”, „ön- és közveszélyes”⁸⁷, míg Felméri gondtalan és derűs, mint egy aranylégy. Ám a személyiségük mélyebb rétegeibe hatolva az is kiderül, hogy valójában ezek szerkezete sem feleltethető meg gond nélkül egymásnak. Az *Esti Kornél* esetében a szubjektum átfoghatatlanságának tapasztalata a narrátor és a címszereplő alakjának (az elkülönülés proklamált igényével való) megteremtését mint ennek a széttartásnak egy radikális prózapoétikai eljárással történő kifejezését eredményezte. A *Napos oldal*ban hasonlóan több szöveghely is utal a személyiség integritásának problematikusságára, az ebből következően felerősödő dialogicitásra, bár ilyen nyilvánvaló meghasadás nem következik be: „Azt mondják, hogy az emberben több lélek lakik. Nyilván én is ilyen tömegszállás voltam, mert az eszmecserébe beledugta az orrát egy másik Kázmér is”⁸⁸; „Hej, kisöcsém, szólottam magamhoz, lásd, így szállunk le mi is napos álmaink háztetejéről, hogy begyűnket telegyömösöljük a szolgaság ravasz kukoricájával.”⁸⁹ Úgy tűnik, pont Felméri meg hasonlításainak idején kerül sor ilyen önmegszólításokra, amikor a szereplő a „fapofákra” jellemző gesztusok által hűtlen lesz a maga választotta, kronotopikus önemblémához, a napos oldalhoz. Minden ilyen kritikus pillanat közelíteni látszik Karácsony írásmódját a Kosztolányiéhoz. Lényeges különbség azonban, hogy „nem érkezik el oda” – azaz nem szakít olyan radikálisan a szubjektum integritását tételező hagyománnyal, ahogy azt az *Esti* írója teszi.

⁸⁵ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 27.

⁸⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az Esti Kornél jelentésrétegei*, i. m., 172.

⁸⁷ KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső: Életrajzi regény*, Bp., Holnap, 1990, 230.

⁸⁸ Karácsony, i. m., I., 112.

⁸⁹ *Uo.*, 86.

Ezt a fokozatíságot persze valószínűleg nem kronologikusan kell elképzelni (az „elkésettség”, „anakronizmus”, „meghaladás” vagy ezekhez hasonló terminusok mentén), hanem inkább eltérő igények, elvárások, regiszter szerint. Érdekes például Karácsony következő nyilatkozatát olvasni: „Nem azzal vétkeztem én, hogy népszerű vagyok (voltam? nem, nem, vagyok! mindennek ellenére, nem kívánatos elemként is!)? Tisztelet, becsület a nálam mélyebb és magvasabb íróknak, hát hiba az, ha én az olvasónak írok, hogy gondolok az olvasóra!? (...) megbocsáthatatlanul érdekel: magvas, pesszimista és olvashatatlan műveket kellett volna írnom a kritika kedvéért? Ha így van, rosszul van. Nem vagyok jó, de meg merném jósolni, hogy nincs messze az idő, midőn nem lesz bűn az érthető szöveg és az élet szeretete.”⁹⁰ Ezen a ponton a populáris kultúra gondolata kísérti meg az értelmezőt.

Selyem Zsuzsa például ennek hatásmechanizmusát a „kereslet” felmérésében, illetve az igények kielégítésében jelöli meg, és azt hangsúlyozza, hogy a célközönség ezen elvárásai „szubtilisan irányított vágygenerátorok: a potenciális fogyasztók identitásának részint megfelelnek, részint ők maguk alakítják ezt az identitást.”⁹¹ Eszerint a konstruált személyiségképek problémamentesek, egyértelműek és egyben „kökemény” kirekesztésen alapulnak, így „kényelmes monotonitással kínálják fel [mindenkori] olvasóiknak a felsőbbrendűség érzését”.⁹²

Ez a diagnózis viszont ilyenként nem tartható a *Napos oldal* esetében. Ahogy az sem jelenthető ki ugyanakkor, hogy az irodalomnak pont annyira esztétista vonalát képviselné, mint az *Esti Kornél*. Esti és Felméri különböző mértékben „szenvedi meg a múltat s jövődőt”. Mint kitűnik, Felméri egyszer s mindenkorra ki tudja jelölni a fapofák és velük szemben saját bebiztosított (és felsőbbrendű?) pozícióját, a világnak egy meglehetősen leegyszerűsített modelljét teremtve meg; ítéletei nemigen változnak, ennyiben tehát sztereotípiákat, sablonokat gyárt vagy erősít meg. Szó esett megváltói allűrjeiről, helyenként egészen komolyan regisztrált emberbaráti cselekedeteiről („ledobtam a kabátomat, és kezembe vettem a fűrészt. Délig mindent elkészítettem, [...] szépen kiosontam a könyvkötészetből, és elindultam gyalog hazafele”⁹³). A napos oldalon is gyakran akkor tartózkodik, amikor „baj van” a valósággal, a pragmatikus

⁹⁰ Karácsony Benő levele Osvát Kálmánnak. Idézi TÓT H., i. m., 92.

⁹¹ SELYEM Zsuzsa, *Irodalom a kirekesztés ellen = Újrateremtett világok: Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére*, szerk. BALOGH F. András, BERSZÁN István, GÁBOR Csilla, Bp., Argumentum, 2011, 110–113, 110.

⁹² *Uo.*, 111.

⁹³ KARÁCSONY, i. m., I., 146.

dimenzióval, ilyenként tehát öntudatlanságának biztosítéka: „sietve kimásztam a napfürdőből, mert az igazgató egyre hevesebben csapkodta az asztalt.”⁹⁴ Beismeri ennek koronkénti kelepce-voltát: „Belefeküdtél egy felelőtlen, de kellemes gondolat langyos iszapjába, mint bivaly a pocsolyába, és nyakig elmerültél benne. »Mi kell az élethez? Egy kis kenyér, néhány harapás kolbász és egy kis napsütés az ember hasára.«”⁹⁵

Ez az önreflexió ugyanakkor saját helyzetének tisztánlátását jelzi, rávilágítva, mennyire sajátos és billegtetett valóban pozíciója az egyértelműség és paradoxonok, problematizálás határvonalán, hiszen tárgyalt iróniája semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül. Az az irónia, mely pontosan a poliszémia és a gyakorlatilag uralhatatlan, lezárhatatlan jelentés, jelölés alapja. Felméri szólama gyakran ingatja meg a nyelv szintjén rögzült konvenciókat mondatainak váratlanság-effektusa révén. Egyes frázisai viszont ma nem igazán férnek bele az irodalom esztétista vonulatába – ilyen például a már idézett: „A lét ajándékok sorozata.” Ez a tapasztalat viszont nem implikálja azt, hogy a könyv olvasása ne volna intenzív „esemény”, vagy a fenti gondolat igazságtartalmát mindenképpen kétségbe kellene vonni. Egy sor elgondolkodtató kérdést felvet ugyanakkor, melyek túlmutatnak az elemzés keretein (hogyan működik például a közhelyképződés mechanizmusa?).

Esti Kornél habitusa a Felmériénél paradoxabb típusú. Elegendő Elingerral vagy az özvegygel szembeni viselkedésére gondolni, esetleg tépelődéseire a szenvtelen megfigyelő vs. szubjektív résztvevő pozíciójának elfoglalásakor. Első csókjának történetében fokozatosan lesz az események részesévé, míg eljut az átélésből fakadó meggyőződésig: „Homo sum – idézte Terentius-t – humani nihil a me alienum puto.”⁹⁶ Ugyanígy tétovázik Mogyoróssy Pali megtébolyodásának éjszakáján is; a kétségbeesést, undort hosszú ideig vállalja, és csak lassan próbál meg kilépni a részvét(el)ből. Bár nála is megjelennek untig ismertként elkönnyelhető szövegek („Az életben még nem fordult elő olyan helyzet, melyre ne lehetett volna alkalmazni, hogy »ilyen az élet«”⁹⁷), ezek egyszerűségét rendszerint hamar visszavonja. Lásd a közvetlen folytatást: „Ha valaki meghal, akkor is csak azt mondjuk: »Ilyen az élet«”. Felmérihez képest tehát később arra (így pedig könyvének olvasóját is fokozottabban arra vezeti), hogy

⁹⁴ Uo., 53.

⁹⁵ Uo., 197.

⁹⁶ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, i. m., 73.

⁹⁷ Uo., 182.

biztonságából kilendüljön, és megtapasztalja a létbe vetettségét. Ismét Selyem Zsuzsa (és Szophoklész, Heidegger) szavaival: „ne vélt egójában merüljön el, hanem a csodálatos (úgy is mint: hátborzongatóan otthontalan) világgal szembesüljön.”⁹⁸

Összefoglalás

A dolgozat olyan kapcsolódási pontokra kísérelt meg rámutatni Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* és Karácsony Benő *Napos oldal* című műve között, melyek elég nagy száma elgondolkodtatóvá teheti a jelentős eltérést a szövegeknek a magyar irodalomkritikai diskurzusban kialakult aktiváltsági szintjét illetően. Hiszen a két könyv egyaránt bővelkedik önreflexív, az elbeszélői és befogadói lehetőségekre rákérdező, a narráció hangsúlyait az esszé irányába eltoló mozzanatokban, bár ezek radikalitása terén egyfajta fokozatiság figyelhető meg. Karácsony prózája ugyanis nem szakít olyan mértékben az ok-okozatiságot vagy a személyiség egységét tételező hagyománnyal, ahogy a Kosztolányié, melynek folytatása például már (a Kosztolányit „a bátyánknak” nevező) Esterházy Péter írásmódjában kereshető.

Ezen sajátosságaik folytán azonban a modernség poétikáinak meghaladását készítik elő, valósítják meg akár. Hiszen az az ironia, mely mindkét szöveget átjárja, tulajdonképpen „nyelv- és értelemvesztést”, a horizontok relativizálódását implikálja. Nem egészen ugyanúgy működik viszont a két könyvben, hiszen Felméri Kázmér gyakran egyszerűbb életbölcsségei könnyebben megengedik a felülemelkedését, kívülállását ezen a tapasztalaton, mint Esti Kornélnek a paradoxonokat fájdalmasan regisztráló gyakorlata. Így az a következtetés adódik, hogy Kosztolányi művének esztétista igényeivel szemben Karácsony Benő az esztétizmus és a populáris regiszter határvonalán tételezhető, mindenképpen sajátos, lebegtetett helyzetben. Ismét Umberto Eco tapint rá érzékenyen a problémára: „Azt hiszem azonban, nem mindegy, hogy azt mondom-e: »ha egy regény azt adja az olvasónak, amit az olvasó elvár, akkor tetszést arat«, vagy pedig azt: »ha egy regény tetszést arat, akkor nyilván azt adja az olvasónak, amit az olvasó elvár«.

A második kijelentés nem mindig igaz.”⁹⁹

⁹⁸ SELYEM, i. m., 112.

⁹⁹ ECO, 32. jegyzetben, i. m., 724.

Könyvészet

KARÁCSONY Benő, *Napos oldal*, Kolozsvár, Dacia, 1974.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél*, szerk. TÓTH-CZIFRA Júlia, VERES András, Pozsony, Kalligram, 2011 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, Bp., Magyar Helikon, 1973.

BALOGH Andrea, *Az irónia Karácsony Benő regényeiben* [egyetemi doktori disszertáció], Kolozsvár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, 2011.

John BARTH, *Az újrafeltöltődés irodalma*, Nagyvilág, 1982/4, 569–578.

BENGI László, *In memoriam Cornelii Esti: Az Esti Kornél Tizennyolcadik fejezetéről = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Anonymus, 1998 (Újraolvasó), 198–215.

Cs. GYÍMESI Éva, *Korán jött polgár: Karácsony Benő prózája* = Cs. Gy. É., *Colloquium Transsylvanicum: Értelmiségi önreflexiók*, Marosvásárhely, Mentor, 1998, 167–190.

Umberto ECO, *Széljegyzetek a Rózsa nevéhez* = U. E., *A rózsza neve*, Bp., Európa, 2012, 691–736.

GAÁL Gábor, *A „Napos oldal”*, Korunk, 1936/5, 458–461.

HIMA Gabriella, *Kosztolányi és az egzisztenciális regény: Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata*, Bp., Akadémiai, 1992.

Hans Robert JAUSS, *Az irodalmi posztmodernség* = H. R. J., *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Bp., Osiris, 1997, 211–235.

KARÁCSONY Benő írói oldala:

http://karacsonybeno.adatbank.transindex.ro/index.php?rola_irtak=1&k=8 (Letöltés ideje: 2013. április 14.)

KIRÁLY István, *Kosztolányi: Vita és vallomás: tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986.

Világirodalmi Lexikon, főszerk. KIRÁLY István, V, Bp., Akadémiai, 1977.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ember és világ* = K. D., *Sötét bújócska*, összegyűjtötte, a szöveget gondozta RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1974, 12–15.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Önmagamról*, Nyug, 1933/1, 4–9.

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00549/17181.htm> (Letöltés ideje: 2013. április 18.)

KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső: Életrajzi regény*, Bp., Holnap, 1990.

KÖVECSÉS Zoltán, *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*, Bp., Typotex, 2005.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Törvény és szabály között: Az elbeszélés mint nyelvi-poétikai magatartás a harmincas évek regényeiben* = *Szintézis nélküli évek: Nyelv, elbeszélés és világkép a*

- harmincas évek epikájában*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, K. Sz. E., Pécs, Janus Pannonius Egyetemi, 1993, 36–81.
- MAKKAI Sándor, *Hősiesség = Nem lehet: a kisebbségi sors vitája*, vál. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv, h. n., Héttorony, 1989 (Limes-könyvek), 23–27.
- Paul DE MAN, *Az irónia fogalma* = P. M., *Esztétikai ideológia*, ford. KATONA Gábor, Bp., Osiris, 2000, 175–203.
- NAGY Koppány Zsolt, *Karácsony Benő művei a kritikák tükrében*, Új Forrás, 2003/3. <http://karacsonybeno.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=8&p=114> (Letöltés ideje: 2013. április 9.)
- SELYEM Zsuzsa, *Irodalom a kirekesztés ellen = Újrateremtett világok: Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére*, szerk. BALOGH F. András, BERSZÁN István, GÁBOR Csilla, Bp., Argumentum, 2011, 110–113.
- SÖNI Pál, *Karácsony Benő* = S. P., *Írói arcélek*, Bukarest, Kriterion, 1981, 79–101.
- A magyar irodalom története*, szerk. SZABOLCSI Miklós, VI, Bp., Akadémiai, 1966, 953–954.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az Esti Kornél jelentésrétegei = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Anonymus, 1998 (Újraolvasó), 158–177.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Esti Kornél: *Olvasás és újraolvasás* = SZ.-M. M., *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 318–355.
- SZITÁR Katalin, *Költő-alakmás: a szó hőse: Kosztolányi: Esti Kornél*, Literatura, 1996/2, 167–188.
- TÁTRAI Szilárd, *Bevezetés a pragmatikába: funkcionális kognitív megközelítés*, Bp., Tinta, 2011.
- TÓTH Zsolt, *Széttaposott ösvény: Karácsony Benő élete és műve*, Bp., Balassi, 1994.